

Валерій Михайленко

**СПОЛУЧУВАНІСТЬ САКРАЛЬНИХ НОМІНАЦІЙ
У ТЕКСТІ „ЄВАНГЕЛІЯ ВІД МАТВІЯ”**

У статті досліджено валентнісні властивості сакральних номінацій як на рівні лексичного значення окремого слова, так і на рівні семантичних груп у структурі тексту „Євангеліє від Матвія”, виявлено спільні та відмінні риси сполучуваності. Встановлено також відсутність сполучування сакральних номінацій з негативно маркованими семантичними групами.

Ключові слова: валентність, сакральні номінації, концепт, лексема, семема, лексичний, синтаксичний, граматичний.

Валерій Михайленко

Сочетаемость сакральных номинаций в тексте „Евангелия от Матфея”

В статье изучены валентностные свойства сакральных наименований как на уровне лексического значения отдельного слова, так и на уровне семантических групп в структуру текста „Евангелия от Матфея”, определены общие и отличительные черты сочетаемости. Доказано, что в данном тексте сакральные номинации не встречаются в отрицательно маркированных семантических группах.

Ключевые слова: валентность, сакральная номинация, концепт, лексема, семема, лексический, синтаксический, грамматический.

Valeriy Mykhaylenko

Sacral nomination valency in St Matthew Gospel

The present article is focused on the valency of sacral nominations on the lexeme level and on the semantic group level in the text structure of „The Gospel according St Matthew” and determining valency differential features. It is proved that sacred nominations do not cooccur with negatively marked semantic groups in the given text.

Key categories: valency, sacral nominations, concept, lexeme, sememe, lexemic, syntaxemic, grammatical.

Мета роботи – системний аналіз особливостей сполучуваності сакральних номінацій у тексті „Євангелія від Матвія”. Вивчення сполучуваності у граматичній системі зазвичай обмежувалося морфологічним рівнем, наприклад, іменника з прикметником, іменника з дієсловом, іменника з прийменником, дієслова з прислівником, що збереглося у дистрибутивних формулах до теперішнього часу, а далі перейшло на рівень синтаксичних відношень (керування, узгодження, прилягання й тяжіння).

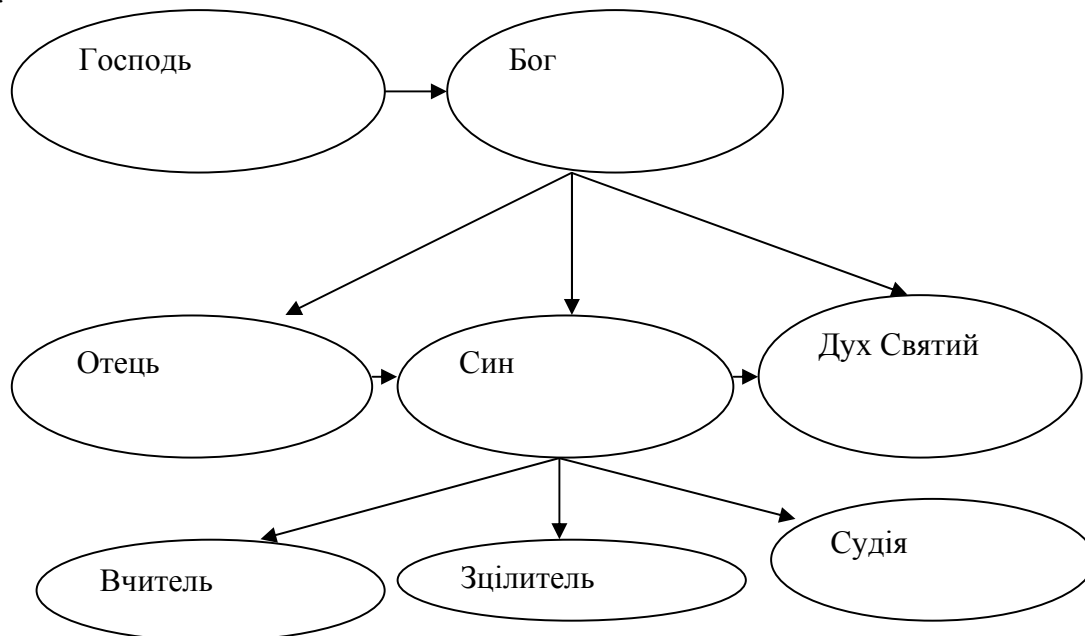
Функціонуванню слова у тексті Святого Письма присвячені окремі наукові дослідження, які стосуються головним чином релігійної терміносистеми (С. Бібла, О. Горбач, Н. Дзюбишина-Мельник, Г. Наконечна, О. Нечитайло та ін.). Лексико-тематичним групам богословської термінології в діяхронному та синхронному аспектах присвятили свої роботи О. Горбач, С. Бібла, Н. Піддубна, Н. Пуряєва, К. Сіменович. Характеристиці богословської термінологічної системи – Г. Наконечна, уніфікації богословської термінології – М. Лесів, Н. Осташ, Л. Петрович, М. Петрович, М. Ярмолук; богословським термінам у різних стилях – Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Журавльова, З. Каспришин, Л. Федаш, Л. Струганець та ін.

Розвиток лексичної, синтаксичної та функціональної семантики дав можливість виділити лексичну сполучуваність на рівні окремого слова і речення та семантичну на рівні семантичних груп у структурі дискурсу. Теоретичні засади вивчення сполучуваності й валентності розвиваються в європейському мовознавстві протягом XVIII-XXI ст. Теорія сполучуваності й валентності знайшла подальший розвиток у роботах російських й українських вчених другої половини XX ст. Так, С. Кацнельсон першим застосував термін „валентність”, що дало можливість описати основні засади теорії валентності, розробити визначення й розмежувати змістовну (універсальну) та формальну валентності, виділити деякі інші типи валентності (семантичної), вказати на здатність різних частин мови (зокрема дієслова, іменника, прикметника, прийменника, сполучника та ін.) і деяких

граматичних категорій (наприклад, категорії стану, часу, способу) мати валентність. Суттєву рису досліджень цього періоду становило те, що І. Вихованець, А. Загнітко, І. Пасічник, Т. Масицька, С. Гандзюк, Л. Лисиченко, Л. Пелепейченко, В. Грещук, В. Гуревич, Т. Гонтар, Т. Матвієнко, Н. Іваницька, Н. Лихошерстова та ін., на відміну від вербоцентричної теорії речення, на якій будується поняття валентності в працях більшості зарубіжних дослідників, обстоювали потенційні валентнісні властивості різних (а не тільки дієслова) частин мови.

Сакральні номінації вербалізують концепт Бога (Лихачев, 1993), який є фундаментальним для українського національної свідомості і виступає важливою складовою української концептосфери (а також російського, білоруського, болгарського, сербського та інших православних народів). Традиційно життя людини відображало православ'я і було пов'язане з церквою (Скляревська, 2000). У свідомості людини сформувався поняттєвий апарат, який узагальнював та віддзеркалював основні категорії – Господь, Творець, Бог, Син Божий, Святий Дух, Учитель, Судія, Зцілитель, Біблія, віра, святий, церква, сповідь, причастя, гріх, літургія, священник, молитва та ін. Ці категорії змодельовали картину світу православної людини, яка вербалізувала їх за допомогою мови. Концепт Бог як важлива культурна універсалія, основа всіх світових релігій є об'єктом вивчення різних галузей знань: філософії, соціології, історії, мовознавства тощо. У мові залежно від домінанти парадигматичний аналіз зазначеного концепту фокусується на проблемах лексикології, стилістики, дискурсу, лінгвістичної когнітивістики. У межах лінгво-когнітивної парадигми розпочато вивчення концепту Бог як культурного концепту (К. Алексєєва, Р. Білецький, Н. Блохіна, Л. Зубкова, Ю. Лістрова-Правда, О. Останіна, О. Проць, І. Серова, Ю. Степанов).

Об'єктом дослідження виступають номінації *Господь, Бог, Син Божий, Святий Дух, Отець Небесний, Учитель*, які можуть бути об'єднані у семантичну групу для вербалізації концепта Бога. Текстовий аналіз „Євангелія від Матвія” виокремив зазначені номінації Бога.

Мал. Концептосфера Бог, вербалізована в „Євангелії від Матвія”.

Син Божий у Новому Заповіті ототожнюється з Отцем, чие Царствіє він проголошує, і який воскресив Ісуса із мертвих (Іоан. 1:18, Іоан 15:20) [7, с. 116-141].

Розвиток антропоцентризму як ядра мовного дослідження став викликом для мовознавства, по-перше, для формування концептології – категоризації картини світу, по-

друге, нової парадигми дослідження мови – засоба вербалізації картини світу. Термін „концепт” не має сталого визначення, хоча сутність та природа концепту мають тривалу історію дослідження у філософії та мовознавстві, починаючи із середньовіччя. Дихотомія концептів – пізнавальних і художніх – виокремила різні напрями в сучасній лінгвоконцептології, що стало початком розвитку власне когнітивного та лінгвокультурологічного. На початку ХХ ст. С. Аскольдов висунув тезу про те, що концепт – це, над усе, „узагальнене поняття”, що виконує функцію заміщення.

Проте залишаються недостатньо дослідженими такі аспекти, як місце концепту „Бог” в українській картині світу, особливості його категоризації, компонентна структура значення лексем, що об’єктивують даний концепт, і його дистрибуція у реченні та дискурсі. Можна сказати, що концепт „Бог” в релігійно-філософському дискурсі в основному співпадає з ортодоксальним розумінням цього концепту: бог – концепт як джерело життя, творець, а його основними предикатами є любов, всемогутність, свобода та іманентність існування. Головною відмінністю релігійної філософії є антропоцентризм. Зміст концептів „Бог” і „Людина” розкривається у їхній взаємодії. Асоціативно-семантичні поля зазначених концептів у релігійно-філософському дискурсі перетинаються (див., наприклад, функціональні номінації Бога в „Євангелії від Матвія”).

Ми розробили дистрибутивні моделі номінацій Бога (Господа, Отця, Сина Божого, Дух Святий та Ісус) для встановлення сталих конституентів та їх аранжування:

VP imp + NP acc: *Люби Господа* (Мт. 22: 37).

Neg + VP (Aux fut + V inf) + NP acc: *Не будеш спокушати Господа* (Мт. 22: 37).

NP nom + IPpos: *Господь ваш, ...* (Мт. 24: 42).

NP voc + VP imp + IP dat: *Господи, рятуй мене!* (Мт. 8: 25).

VP imp + Prep + IP instr + NP voc: *Змилуйся надо мною, Господи.*

S1 + S2 (NP voc): *Так, Господи!* (Мт. 8: 28).

NP voc + NP voc + NP gen: *Господи, Сину Давида, змилуйся над нами!* (Мт. 15: 22).

VP imp + IP rfl + NP voc: *Пожалій себе, Господи!* (Мт. 15: 27).

NP nom + IP pos + VP: *Господь ваш прийде* (Мт. 24: 42).

NP nom + VP: *Господь промовив* (Мт. 22: 44).

NP nom + IP gen + NP instr + VP: *Давид його Господом називає* (Мт. 22: 43).

NP voc. + IP pos: *Боже мій* (Мт. 27: 46).

NP gen. + IP gen: *Бога твого* (Мт. 4: 7).

NP dat. + IP dat: *Бога твого* (Мт. 4: 10).

Prep + IP inst + NP nom: *З нами Бог* (Мт. 16: 16).

NP + VP: *Бог заповідав...* (Мт. 15: 4).

VP + NP acc: *побачать Бога...* (Мт. 15: 31).

VP + Prep + Npracc: *Покладатися на Бога* (Мт 27: 43).

VP + NP dat: *Богові служити* (Мт. 4: 10).

NP nom + NP gen: *престол Бога...* (Мт. 5: 34).

NPgen + Aрген: *Бога живого...* (Мт. 16: 16).

NP instr + AP instr: *живим Богом* (Мт. 16: 16).

NP acc + IP pos: *Отця мого* (Мт. 12: 50).

NP voc + IP pos: *Отче наш, Отець ваш, Отче Мій* (Мт. 6: 9).

AP + NPnom: *Небесний Отець* (Мт. 6: 14).

NP nom + IP pos. + AP1 + AP2: *Отець ваш небесний досконалий* (Мт. 7: 11).

IP pos + AP + NP nom: *Мій Небесний Отець* (Мт. 16: 17).

AP + NP instr + IP pos: *Небесним Отцем Моїм* (Мт. 10: 32).

NP + IP pos + NP gen: *благословенні Мого Отця* (Мт. 25: 34).

NP nom + IP pos + AP + VP + Prep + IP instr: *Отець Мій Небесний учинить із вами* (Мт. 18: 35).

NP nom + AP nom: *Син Божий* (Мт. 8: 29).

NP dat + NP propr: *Сину Давидів* (Мт. 9: 27).

NP nom + AP: *Син Чоловічий, Син Людський* (Мт. 16: 27).

NP nom + IP pos + AP: *Син Мій Улюблений* (Мт. 3: 17).

NP gen + AP: *Духа Божого* (Мт. 3: 16).

AP + NP gen: *Святого Духа* (Мт. 1: 20).

NP nom + NP gen + IP pos: *Дух Отця вашого* (Мт. 10: 20).

NP voc + AP: *Учителю Добрий* (Мт. 10: 17).

Висоочастотними відмінками сакральних номінацій виступають номінатив – 64 випадки (показчик непрямого мовлення) та вокатив – 57 випадків (показчик прямого мовлення)

Таблиця. Парадигма відмінювання сакральних номінацій в „Євангелії від Матвія”

Відмінок	Номінація <i>Бог</i>	Номінація <i>Господь</i>	Номінація <i>Отець</i>	Номінація <i>Син</i>	Номінація <i>Учитель</i>
Вокатив	1	25	5	9	17
Номінатив	6	5	17	34	2
Генетив	1	2	14	10	
Акузатив	4	1	3	8	
Датив	6	2	2	3	
Інструментатив		3		2	
Локатив					
Загалом	18	38	41	66	19

Якщо предметом дослідження під час концептуального аналізу виступає концепт як складник мовної картини світу, а об'єктом – мовні одиниці різного рівня, якими він представлений в мові, то матеріал дослідження – текст, а ще ширше – дискурс. Реалізація певного компонента лексичного значення залежить від авторської інтенції, регістру/жанру тексту або дискурсу та сполучуваності даної лексеми, де вона реалізує в кожному випадку лише один компонент свого лексичного значення. При цьому решта компонентів знаходиться у свідомості мовців. Відповідно великий обсяг дистрибуцій лексеми надає більший набір компонентів значення, зареєстрованих авторських або okazіональних. Сполучуваності мовних одиниць як одному із специфічних соціолінгвістичних, когнітивних, лінгвокультурологічних показників сучасної мовної особистості надають значну увагу в мовознавстві (А. Баранов, С. Воркачев, Д. Добровольський, Б. Зільберт, В. Карасик, Ю. Караулов, В. Костомаров, В. Красних, Л. Крисін, О. Кубрякова, О. Леонтович, М. Ляпон, В. Нерознак, Т. Ніколаєва, О. Рахіліна, К. Седов, О. Сиротініна, С. Сухіх, А. Шахнарович та ін.).

Здатність сполучуваності слів є своєрідною рисою відповідного типу мовної особистості, що може бути певною когнітивною спроможністю мовця. Сполучуваність не випадкова й не вільна, хоча й не ідіоматична. Вона – національна, хронологічно обмежена і детермінована, як показує аналіз функціонально-семантичної сполучуваності номінацій Бога у тексті „Євангелія від Матвія”. Сучасна лінгвістика є свідком пересувів у парадигмі дослідження – від окремого слова через речення до дискурсу. Отже, вивчення сполучуваності перейшло з рівня слова, наприклад:

Боже мій (Мт. 27: 46); *престол Бога* (Мт. 5: 34); *Син Божий* (Мт. 27: 30).

У наведених прикладах відбувається сполучуваність, по-перше, на граматичному рівні [2]: іменник поєднується з присвійним займенником у числі; іменника з іменником; та речення, наприклад:

Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога (Мт. 5: 8). *Якщо ти Син Божий, зійди но з хреста!* (Мт. 27: 40). *Бо прийде Син Людський у славі Свого Отця з Ангелами Своїми, і тоді віддасть кожному згідно з ділами його* (Мт. 16: 27).

Наша гіпотеза полягає в тому, що семантика прикметника й семантика референта, представленого сакральною номінацією, позитивно відмічені завдяки тексту Святого Письма та референтові. Прикметники є універсальними поширювачами іменників. У сполученні з іменниками вони обов'язково перебувають у залежній граматичній позиції, узгоджуючись у роді, числі й відмінку. Така узгодженість пояснюється тим, що семантику прикметників формують не поняття про предмети навколишнього світу [5], а поняття про якості окремих предметів. У лексичній системі прикметники виконують функції реалізаторів непроцесуальної ознаки й показників, за якими можна схарактеризувати предмети і явища, що їм притаманні ці властивості [1]. Проведений аналіз сполучуваності сакральної номінації та прикметника підтвердив нашу гіпотезу – не відзначено жодного прикладу прикметника в наведених формулах з негативним значенням.

Сучасна теорія сполучуваності потребує дослідження на рівні тексту/дискурсу, наприклад:

Тоді прибуває Ісус із Галілеї понад Йордан до Івана, щоб хреститись від нього. Але перешкоджає він Йому й говорить: Я повинен хреститись від Тебе, і чи Тобі йти до мене? А Ісус відповів і сказав йому: Допусти це тепер, бо так годиться нам виповнити усю правду. Тоді допустив він Його. І охрестившись Ісус, зараз вийшов із води. І ось небо розкрилось, і побачив Іван Духа Божого, що спускався, як голуб, і сховався на Нього. І ось голос почувся із неба: Це Син Мій Улюблений, що Його Я вповодив! (Мт. 3: 13 - 17).

Референтний ланцюжок включає первинну та вторинну номінації, які ілюструють (Ісус із Галілеї → Йому; Ісус → Його → Ісус → Духа Божого → Нього) наратив та (Тебе → Тобі) діалог. Номінація „Син Мій Улюблений” в устах Бога Отця припускає позитивний компонент у структурі лексем, що називають Сина Божого та Духа Святого. Тут у повній мірі проявляються всі можливості сполучуваності [6]. Відповідно кожний мовець має свій набір типів сполучуваності, що ґрунтується на типології сполучуваності прийнятій у даній мові даного соціуму [4]. Проте найбільш яскраво реалізована семантична валентність у персоналізованому дискурсі, наприклад:

Ісус із Галілеї → Йому → Тебе → Тобі → Ісус → Його → Ісус → Духа Божого → Нього → Син Мій Улюблений → Його.

Лексична сполучуваність – один із важливих текстотвірних засобів як індикатор семантичної взаємодії парадигматики і синтагматики та взаємодії компонентів лексичного значення при сумісній дистрибуції лексем у тексті. Однак її індивідуальність завжди потребує уточнення. Сполучуваність завжди базується на лексико-граматичних нормах, прийнятих у даній мові; відповідно зміни у дистрибуції певних лексем відбуваються для вираження авторської інтенції та мають стилістичний ефект.

Література

1. Ващенко О. І. Валентна і невалентна сполучуваність відприкметникових іменників у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. І. Ващенко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2005. – 20 с.
2. Денисенко З. М. Семантичне узгодження між компонентами словосполучення в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / З. М. Денисенко ; Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2005. – 20 с.

3. Рожков В. В. Метафорическая художественная картина мира А. и Б. Стругацких (на материале романа „Трудно быть богом”): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. / В.В. Рожков ; Новосибирский гос. пед. ун-т. – Новосибирск, 2007. – 20 с.
4. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Г.Г. Слышкин; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 1999. – 18 с.
5. Павлова І. Г. Слово як семантико-функціональна одиниця у структурі української проповіді : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / І.Г. Павлова ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 19 с.
6. Ladrière Jean. Le discours théologique et le symbol / Jean Ladrière // Revue des sciences religieuses. – 1975. – Vol.49. №1 – 2. – Pp.16–41.